

Düşünülmüş, sürətli və davamlı inkişaf

Ən böyük milli sərvət kimi dəyərləndirilən müstəqillik bəşər tarixində adikeçən bütün xalqlar üçün hər zaman özünüifadənin yüksək forması olaraq səciyyələndirilib. Bu mənada təsadüfi deyil ki, müstəqil yaşayan, öz hüquqlarını suveren şəkildə reallaşdıran xalqların əldə etdiyi nailiyyətlər, qazandığı uğurlar daha böyük və möhtəşəm olub. Onların bəşəri inkişafa verdiyi töhfələr də insanlıq tarixinin ən şanlı, parlaq səhifələrində əksini tapıb.

Xalq, dövlət olaraq Azərbaycanın tərəqqisində, bu gün dünyanın ən dinamik inkişaf edən ölkələrindən birinə çevrilməsində müstəqillik amili əsas hərəkətverici qüvvə olub. Ötən əsrin son onilliyində yenidən dövlət müstəqilliyinə qovuşmasından sonra taleyinin sahibinə çevrilən Azərbaycan xalqı, onun yaratdığı dövlət qazanılan nailiyyətlər baxımından indi dünya üçün nümunəyə çevrilib. Müstəqilliyinin bərpasının 20-ci ildönümünü qeyd etməyə hazırladığımız yeni tariximizdə xalqımızın imza atdığı müvəffəqiyyətlər dünyaya inkişafın Azərbaycan modelini də bəxş edib. Bu 20 il ərzində ən böyük nailiyyətlərdən biri, şübhəsiz, güclü, qüdrətli, xalqın iradəsi ilə formalaşan, onun milli maraqlarını qətiyyətlə müdafiə edən Azərbaycan dövlətinin yaranmasıdır. Bütün dünya azərbaycanlılarının tarixi Vətəni hər bir soydaşımızın qürur mənbəyi olan ölkəyə çevrilib. Müstəqillik illərində yaradılan möhkəm bazis qarşısındakı dövr ərzində də ölkəmizə yeni möhtəşəm uğurlar vəd edir.

Həmin uğurların təməlinin yaradıldığı son 20 il ərzində yaşanan siyasi, sosial-iqtisadi, hüquqi, demokratik inkişaf yoluna "Azərbaycan" qəzetinin yeni böyük layihəsində geniş nəzər salınır. Bir hissəsi kitab kimi gerçəkləşdirilən layihədə müxtəlif sahələr üzrə son 20 ildə keçilən tərəqqi yoluna faktlar əsasında nəzər salınır. Möhtərəm oxucular, bu gündən etibarən kitabdan bəzi parçaları müəyyən ixtisarlarla diqqətinizə təqdim edirik. Ölkəmizin dövlət müstəqilliyinin bərpasının 20 illiyi ərəfəsində ictimaiyyət redaksiyamızda hazırlanmış yubiley nəşri ilə də tanış ola biləcəkdir.

"Bizim bugünkü inkişafımız, bugünkü nailiyyətlərimiz, Azərbaycanın həqiqətən müstəqil ölkə kimi dünya birliyinə qədəm qoyması böyük dərəcədə "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanması ilə bağlıdır. Bu, çox cəsarətli və müdrik addım idi. Ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən atılan bu addım Azərbaycan xalqının rifah halının yaxşılaşmasına, Azərbaycanın hərtərəfli inkişafına xidmət edir".

İlham ƏLİYEV

Yeni neft strategiyası - inkişafın dayaq nöqtəsi

Qloballaşma prosesinin daha sürətli xarakter aldığı yeni əsrdə dünya dövlətləri qarşısında həlli getdikcə daha böyük aktuallıq kəsb edən məsələlərdən biri də etibarlı enerji təhlükəsizliyinin təmin olunmasıdır. Məhz bu səbəbdəndir ki, enerji siyasəti konsepsiyasının hazırlanması və onun həyata keçirilmə strategiyasına verilən xüsusi diqqət son illərdə daim yüksələn xətt üzrə inkişaf etməkdədir. Bu məsələ enerji ehtiyatları ilə kifayət qədər zəngin olan ölkələr üçün də olduqca aktual xarakter daşıyır və böyük əhəmiyyətə malikdir. Çünki dünyanın real mənzərəsi göstərir ki, enerji ehtiyatları ilə zəngin ölkələrin heç də hamısı bu resurslarını uğurla, inkişafa xidmət edən formada realizasiya edə bilmirlər. Halbuki enerji ehtiyatlarından, iqtisadiyyatın enerji sektorundan səmərəli şəkildə faydalanılacağı təqdirdə, ölkəni davamlı və sabit inkişaf yoluna çıxarmaq, onu qüdrətli bir dövlət halına gətirmək mümkündür. Bu kontekstdə istər regional, istərsə də qlobal miqyasda dövrün ən real nümunələrindən biri qismində müasir Azərbaycan çıxış edir.

Yanacaq-enerji kompleksi ölkə iqtisadiyyatında həmişə vacib rol oynayıb. Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra bu kompleksin rolu daha da artıb və buna əsas səbəb ölkəmizin həm enerji resursları ilə zəngin olması, həm də müvafiq hasilat, istehsal vasitələrinin hələ SSRİ dönməsində respublikada təşəkkül tapması idi. Ancaq ikinci dəfə dövlət müstəqilliyi əldə edildikdən sonra hakimiyyətdə olan qüvvələr təəssüflər olsun ki, ölkənin enerji ehtiyatlarından səmərəli istifadə edərək Azərbaycanı hər hansı inkişaf yoluna çıxara bilmədilər. Əksinə, digər sahələrdə olduğu kimi, enerji sektoru da özünün tənəzzül dövrünə qədəm qoydu. Enerji sektorunun böhranı iqtisadiyyatın digər sahələrinə də təsirsiz ötürmərdü. Çünki istehsal gücünün əsasında enerji resursları və energetika dayanırdı ki, onlar da həyata keçirilən yarıtmaz siyasət üzündən sürətli tənəzzül dövrünü yaşamaqda idi. Həm A.Mütəllibov, həm də AXC-Müsavat iqtidarı hakimiyyətdə olduqları müddətdə yeni reallıqların tələblərinə cavab verən enerji siyasətinin işlənilməsində aciz olduqlarını praktiki fəaliyyətləri ilə sübuta yetirdilər.

Hətta AXC hakimiyyəti dövründə milli iqtisadiyyatda yaşanan böhran neft hasilatında ciddi azalmaların yaşanmasına gətirib çıxardı. Neft sənayesində özünü göstərən tənəzzül prosesi nəticəsində bu sahədə çalışanların sosial-iqtisadi vəziyyəti xeyli ağırlaşmış, hasilatın azalması fonunda isə ümumi iqtisadiyyatda böhran daha da dərinləşmişdi. Araşdırmalar göstərir ki, 1990-cı ildə respublikada 12 milyon 513 min ton neft hasilatı olmuşdursa, 1992-1993-cü illərdə bu göstərici 9 milyon 563 min tona düşmüş, "qara qızıl" hasilatı 21,2, mavi qaz hasilatı isə 36 faiz azalmışdı. Müvafiq olaraq neft məhsulları və avadanlıqlarının istehsalı sahəsində də tənəzzül dərinləşmiş, uzun illər ərzində formalaşdırılmış hasilat və emal sənayesi qısa müddətdə yararsız hala salınmış, onların əmlakları dağıdılaraq talan edilmişdi. Bundan başqa, AXC-Müsavat iqtidarının neft hasilatı ilə bağlı xarici şirkətlərlə apardığı

uğursuz danışıqların nəticəsi kimi hazırlanmış layihə dövlətin və xalqın mənafeələrinin, sözün əsl mənasında, qurban verilməsi demək idi.

Məsələn, bu layihədə ümumi payın düz 60 faizini yalnız bir şirkətə - Böyük Britaniyanın bp şirkətinə verilməsi nəzərdə tutulurdu və bu, xalqın yer altındakı sərvətinin idarəçiliyinin xaricilərin ixtiyarına verilməsi demək idi. Bunun nəticəsi idi ki, hazırlanmış müqavilədə Azərbaycanın payı xaricilərlə müqayisədə olduqca az göstərilirdi. Təbii ki, bu şəkildə hazırlanmış müqavilə Azərbaycan xalqının mənafeələrinə qətiyyətlə cavab vermirdi. Lakin o dövrdə hakimiyyətdə olan qüvvələri maraqlandıran məsələ xalqın mənafeəyi yox, öz durumlarını istənilən vasitə hesabına yaxşılaşdırmaq, bunun üçün lazım gələrsə, Azərbaycanın milli maraqlarını da düşünmədən xaricilərə satmağa hazır olmaq idi. Yaranmış vəziyyət ölkədə mövcud durumu daha da ağırlaşdırır, iqtisadi böhranın miqyasının davamlı olaraq genişlənməsinə səbəb olurdu.

Belə bir çətin və həlledici dövrdə xalqın istək və tələbiylə hakimiyyətə qayıdan ulu öndər Heydər Əliyev müəllifi olduğu yeni neft strategiyasını ərsəyə gətirməklə Azərbaycanı nəinki hərtərəfli sürətli inkişaf yoluna çıxardı, eyni zamanda, onu regionun liderinə və beynəlxalq hüquq müstəvisində müstəqil mövqeyə malik nüfuzlu subyektə çevirdi. Siyasət və iqtisadiyyatın bir-birini tamamladığını bəyan edən ulu öndər "Neft Azərbaycan xalqının milli sərvətidir" prinsipini əldə rəhbər tutaraq ölkənin yeni enerji konsepsiyasını da məhz bu əsasda formalaşdırdı. "Qara qızıl"ın hasilatı, emalı və nəqli milli iqtisadiyyatın qurulmasında da fundamental rol oynamağa başladı. Ötən əsrin 90-cı illərinin əvvəllərində ölkənin üzləşdiyi sosial-iqtisadi və ictimai-siyasi böhranın aradan qaldırılmasında neft-qaz hasilatının, emalının, dünya bazarlarına çıxarılmasının, ümumiyyətlə, enerji sektorunun oynaya biləcəyi rol da ümummilli lider tərəfindən kifayət qədər uzaqgörənliklə və düzgün formada qiymətləndirildi. Sabit şəraitdə iqtisadi artıma və ölkə əhalisinin həyat səviyyəsinin yüksəlməsinə nail olunması məqsədilə Azərbaycanın enerji potensialından səmərəli formada istifadə edilməsi istiqamətində mühüm addımlar atan Heydər Əliyev bununla ölkəni yeni tərəqqi mərhələsinə çıxardı.

Sovetlər dönməsində qurulan neft sənayesinin memarı

1993-cü ildə yenidən hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra ulu öndər dağılmış iqtisadiyyatın bərpası, ölkənin inkişaf yoluna çıxarılması üçün əsas təkanverici mexanizm rolunu oynayacaq yeganə sahənin neft təsərrüfatı və neft ehtiyatları olduğunu aydın görürdü. SSRİ dövründə iri layihələrə rəhbərlik edən və təsərrüfat işçisi kimi də kifayət qədər böyük təcrübəyə malik olan Heydər Əliyev hələ 1969-cu ildə Azərbaycana birinci dəfə rəhbərlik etdiyi dövrdə ölkənin neft sektorunun inkişafına böyük töhfələr vermişdi. Faktiki olaraq bu sahənin tərəqqisində yeni dövrün başlanmasının müəllifi olmuşdu. Beləliklə də 1969-cu ildən başlayaraq Azərbaycanın xalq təsərrüfatının bütün sahələri kimi neft və qaz sənayesində yüksək dinamik inkişaf mərhələsinə qədəm qoyması ilə səciyyələnilir. Belə ki, məhz Heydər Əliyevin təşəbbüsü və böyük səyi nəticəsində neft sənayesinin inkişafına təkan verən yeni infrastruktur formalaşdırıldı. Bu məqsədlə 1970-1980-ci illərdə ölkəyə 75 növdə 400-dən çox ağır yükqaldıran kran gəmisi, boruçəkən gəmilər, seysmik, sərnişin və digər gəmi növləri gətirildi. Xəzərdə ilk dəfə olaraq 2500 ton gücündə "Azərbaycan" kranı, "Xəzər" tipli özüqalxan qurğular quraşdırıldı, sonralar isə dənizin 200 metr dərinliyindəki sahələrdə işləməyə imkan verən "Şelf" tipli yarımdayma üzən qazma qurğularının alınması nəticəsində dənizin daha dərin sahələrində zəngin neft və qaz yataqlarının kəşf olunmasına imkan yarandı. Nəticədə 60-cı illərin sonu ilə müqayisədə yeni 8 neft və qaz yataqları kəşf edildi, neft ehtiyatları iki, qaz ehtiyatları isə üç dəfə artırıldı. 1975-ci ildə neft və qazın ümumi hasilatı şərti yanacaq kimi 27,1 milyon tona çatdırıldı. Ötən əsrin 80-ci illərində üzən qazma qurğularının sayı 11-ə çatdı və onlardan istifadə nəticəsində, indi Azərbaycan neftinin əsas hissəsini təşkil edən dənizin 80-350 metr dərinlikdə yatan zəngin neft ehtiyatlarına malik olan yataqlar, o cümlədən "Azəri-Çıraq-Günəşli" və başqaları kəşf olundu. Lakin o dövrdə Heydər Əliyevin neft sənayesində xidmətləri təkcə bununla məhdudlaşmırdı. Yenə də onun təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə ilk dəfə olaraq Azərbaycanda neft emalı üçün xüsusi proqram hazırlanaraq həyata keçirilməyə başlandı. Həmin proqrama əsasən, yeni texnika və texnologiyaya malik zavodlar yaradıldı, təzə qurğular inşa olundu, neftayırma zavodlarının yenidən qurulması prosesinə start verildi.

Ulu öndərin rəhbərliyi altında "Azərbaycanda neftayırma sənayesinin yenidən qurulması" planı nəzərdə tutulan mərhələlərlə icra olunduqca, bu sahədə başlanan keyfiyyət dəyişiklikləri daha geniş miqyas almağa başlayırdı. Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə yenidən qurulan neft sənayesi Azərbaycanı müstəqillik dövründə enerji sektorunun inkişaf etdirilməsində əsas baza rollarından birini oynadı. Məsələn, 1976-cı ildə "ELOU-AVT-6", 1980-ci ildə "Katalitik Riforinq", 1986-cı ildə "Neftin kokslaşdırılması", 1993-cü ildə "Katalitik Krekinq" qurğularının inşası, hələ sovet hakimiyyəti illərində onun rəhbərliyi ilə respublikamızda görülən digər işlər, yaradılan möhkəm təməl bu gün müstəqil Azərbaycanda dünya standartlarına uyğun neft sənayesinin formalaşmasına imkan yaratdı. Sovet hakimiyyəti illərində Heydər Əliyevin neft sənayesinin inkişafına verdiyi ən böyük töhfələrdən biri Dərin Dəniz Özülləri Zavodunun məhz Azərbaycanda inşası oldu. Moskvada tərtib olunan plana əsasən, bu zavodun Həştərxanda tikilməsi nəzərdə tutulmuşdu. Lakin Azərbaycanda neft hasilatının artması, daha dərin qatlarda "qara qızıl"ın çıxarılmasına imkan verən yeni texnologiyaların hazırlanması, yeni iş yerlərinin yaradılması və digər bu kimi mühüm parametrlər baxımından Heydər Əliyev sözügedən zavodun məhz ölkəmizdə inşasının vacibliyini görür, bunu labüd sayırdı.

İttifaq səviyyəsində olan nüfuzundan, yüksək səviyyəli əlaqələrdən istifadə edən Heydər Əliyev o dövrdə

dünyada analoqu olmayan Dərin Dəniz Özülləri Zavodunun Azərbaycanda tikilməsi üçün Moskvadan müvafiq icazənin alınmasına nail oldu. Bu, həm də Heydər Əliyevin möhkəm iradəsinin və cəsarətinin təntənəsi idi. Zavodun inşasına o zaman 450 milyon ABŞ dolları ayrıldı və tikinti 1978-ci ildə başlandı, 11 il sonra Dərin Dəniz Özülləri Zavodu istismara verildi. Görülən bütün bu nəhəng işlər Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra onun iqtisadi inkişafında əvəzsiz rol oynadı.

Yeni enerji siyasəti

Azərbaycan ikinci dəfə dövlət müstəqilliyini əldə etdikdən sonra ilk illərdə hakimiyyətdə yer alan qüvvələrin səriştəsizliyi, idarəçilikdə yol verilən böyük nöqsanlar neft, enerji amilindən ölkənin inkişafı naminə istifadə olunmasına imkan vermədi. SSRİ-nin keçmiş respublikaları ilə Azərbaycan arasında iqtisadi əlaqələrin qırılması, respublika ərazisində qeyri-sabitliyin mövcud olması, maliyyə və texniki təchizatın sifra etməsi neft və qaz sənayesini ağır böhran vəziyyətinə salmışdı. Bütün bu çətinliklər maliyyə, texniki və digər problemlər aşkar edilmiş "Azəri-Çıraq-Günəşli" kimi yataqların işlənməsinə imkan vermirdi.

Yalnız Heydər Əliyevin sayəsində bir sosial-iqtisadi formasıyadan digərinə keçid prosesində ölkənin inkişafa xidmət edən yeni enerji siyasəti işlənilib hazırlandı. Bu siyasət Azərbaycanın ümumi tərəqqisində, o cümlədən iqtisadi inkişafında lokomotiv rolunu oynamaqla yanaşı, ölkənin milli maraqlarının müdafiəsini də özündə ehtiva edirdi. Yeni enerji siyasətinin reallaşması, dağılmış iqtisadiyyatı yenidən dirçəltmək və onu inkişaf relsinə salmaq üçün isə ilk növbədə, neft sənayesini böhrandan çıxarmaq lazım idi. Həmin dövrdə Azərbaycan üçün yalnız iki variant mövcud idi: ya bir neçə il bu sahədə heç bir iş görməyərək ölkənin maliyyə-iqtisadi vəziyyətinin əlverişli olmasını gözləmək, ya da xarici neft şirkətləri ilə işbirliyi qurmaq. Birinci yol böyük zaman tələb edirdi və xalqın üzləşdiyi məhrumiyyətlərin uzunmüddətli olmasını şərtləndirirdi. Digər tərəfdən, bu yol neft sənayesinin inkişafdan qalması demək idi. Vəziyyəti real qiymətləndirən ulu öndər həm Azərbaycanı sürətli inkişaf yoluna çıxarmaq, ölkəyə investisiya axını təmin etmək, enerji ehtiyatlarından vaxtında səmərəli istifadəyə nail olmaq üçün xarici şirkətlərlə milli maraqların təmin edilməsi ilə yeni əməkdaşlığın başlanmasına qərar verdi. "Yeni neft strategiyasının həyata keçirilməsi fonunda Heydər Əliyevin sərəncamı ilə "Azəri-Çıraq-Günəşli" (dərin sulu hissəsi) yataqlarının işlənməsi üzrə xarici şirkətlərlə danışıqlara başlandı.

Danışıqlar prosesində xarici şirkətlərlə imzalanacaq neft müqavilələrində Azərbaycanın mənafeələrinin əsas götürülməsi mühüm şərt kimi çıxış edirdi. Çünki ümummilli lider hakimiyyətə gəlməzdən əvvəl iqtidarda olan AXC-Müsavat cütü tərəfindən hazırlanan və xarici şirkətlərlə imzalanması nəzərdə tutulan layihə nə dövlətin, nə də xalqın maraqlarını nəzərə alırdı. "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanmasının 5-ci ildönümü münasibətilə bağlı çıxışında cənab İlham Əliyev həmin layihəyə belə qiymət vermişdi: "1993-cü ilin yazında Azərbaycanın əvvəlki rəhbərliyi tərəfindən elə bir müqavilə variantı hazırlanmışdır ki, əgər o, imzalasaydı, ölkə iqtisadiyyatına böyük zərər gətirmiş olardı. Xalq Cəbhəsi rejimi öz acınacaqlı vəziyyətini heç olmasa bir qədər yaxşılaşdırmaq üçün müqaviləni hər cür şərtlərlə, ən yararsız, hətta milli mənafeyə zidd olan şərtlərlə imzalamağa hazır idi. Onlar anlamırdılar, heç anlamaq belə istəmirdilər ki, müqavilənin şərtləri Azərbaycanın iqtisadi inkişafı üçün nə deməkdir". Lakin Azərbaycanın yeni tarixində ən böyük neft sazişi kimi dəyərləndirilən "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanması zamanı ölkənin milli mənafeələri, maraqları təmin edildi və bu da Heydər Əliyevin ölkə qarşısında daha bir misilsiz xidməti idi.

"Əsrin müqaviləsi"ndən danışarkən Heydər Əliyevin 1994-cü il fevralın 4-də "Azərbaycanda dəniz neft və qaz yataqlarının işlənməsinin sürətlənməsi haqqında" verdiyi sərəncam xüsusilə qeyd olunmalıdır. Çünki məhz həmin sənəd dünyanın aparıcı neft-qaz şirkətləri ilə həyata keçirilən danışıqların əsasını təşkil edirdi. Bu danışıqlar isə həmin dövr üçün xarakterik olan daxili və geosiyasi faktorlar üzündən elə də asan getmirdi. Hətta "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanması üçün rəsmi Bakının o zaman bəzi Qərb dövlətləri ilə apardığı danışıqların uğurla nəticələnməsinə şübhə ilə yanaşanlar da az deyildi. Cəbhə bölgəsində atəşkəs rejiminin kövrək olduğu, dövlət idarəetmə mexanizmlərinin hələ tam oturmamış olduğu, bəzi qonşu dövlətlərlə münasibətlərdə ciddi psixoloji-siyasi gərginliyin hökm sürdüyü, Xəzərin hüquqi statusu ilə bağlı mübahisələrin kəskinləşdiyi bir vaxtda "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanması bir çoxlarına inandırıcı görünmürdü. Qərb şirkətlərinin Xəzərlə bağlı hansısa layihənin gerçəkləşməsində iştirakı təkcə iqtisadi deyil, həm də strateji-siyasi məsələ kimi nəzərdən keçirilirdi. Azərbaycana kənar təzyiqlərin getdikcə artması fonunda bu danışıqları davam etdirmək ölkə iqtidarından ciddi siyasi iradə, əzmkarlıq tələb edirdi. Lakin prinsipial xarakterə malik ümummilli lider kənar maneələri mətinliklə dəf etdi və Qərbin aparıcı şirkətlərini bu müqavilənin perspektivinə inandıra bildi.

Məhz Heydər Əliyevin bu əzmkarlığı və ciddi söyləri nəticəsində artıq xarici şirkətlərin "Əsrin müqaviləsi"na maraqları artan xətt üzrə inkişaf etməkdə idi. Azərbaycan üçün isə bu müqavilənin imzalanması, ilk növbədə, iqtisadi inkişafın əsasını qoymaq, iqtisadi müstəqilliyi bərpa etmək baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edirdi. Digər tərəfdən, müqavilənin reallaşdırılması ilə Azərbaycan ölkəyə xarici investisiya axını təmin etmiş, Xəzəri isə birinci olaraq beynəlxalq əməkdaşlıq mərkəzinə çevirmiş olacaqdı. Lakin sözügedən müqavilənin Azərbaycana qazandıracağı dividendlər təkcə qeyd olunanlarla yekunlaşmırdı. "Əsrin müqaviləsi" Azərbaycanı həm də yeni texnologiyaların gəlməsi demək idi və bu, olduqca vacib xarakter daşıyırdı. Çünki 1993-cü ildə neft təsərrüfatı tamamilə dağılmış, avadanlıqlar köhnəlmiş, platformalar və estakadaların bir çoxunu dəniz yuyub aparmış, qalanların əksəriyyəti paslanmışdı. Hər şeyi yeniləmək lazım idi, o vaxtlar isə Azərbaycanın buna maddi imkan

çatmırdı. Digər tərəfdən, o da danılmaz reallıq idi ki, həmin dövrdə Azərbaycan xarici neft şirkətlərinin istifadə etdiyi texnologiyalara malik deyildi. Bununla yanaşı, Azərbaycan onu da nəzərə alırdı ki, yeni neft quyularının qazılması zamanı Xəzərin ətraf mühitini qorumalı, dənizdə hər hansı ciddi ekoloji problemlərin yaranmasına yol verməməlidir. Bütün bunlar üçün həmin dövrdə Azərbaycana xarici şirkətlərin əlində olan kapital və texnologiyalar lazım idi. Həmin kapital və texnologiyaları isə Azərbaycana "Əsrin müqaviləsi" gətirəcəkdi.

Qeyd edilənləri əvvəlcədən görən Heydər Əliyev "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanmasının nə dərəcədə müstəsna əhəmiyyət kəsb etdiyini yaxşı bilirdi. Həmçinin, xarici neft nəhəngləri ilə müqavilələrə belə ciddi ehtiyac duyulduğu vaxtda Heydər Əliyev neftlə bağlı transmilli müqavilələrin imzalanması zamanı Azərbaycan xalqının maraqlarının yüksək tutulmasının əsas şərt olduğunu da hələ ilk dövrlərdə ölkəmizə sərmayə yatırmaqda tərəddüd edən şirkətlərə açıq şəkildə bəyan edirdi. Ulu öndər 1993-cü il iyun ayının 18-də ABŞ-ın aparıcı mətbu orqanlarından biri olan "Çikaqo Tribun" qəzetinə verdiyi müsahibədə bununla bağlı bildirirdi: "Başa düşürəm ki, Azərbaycana cəlb olunmuş neft şirkətlərinin öz maraqları var. Bu, tamamilə təbii məsələdir. Ancaq eyni zamanda, biz də ölkəmizin maraqlarını neft şirkətlərinin mənafeələrindən yüksək tutmalıyıq".

Belə durumda ümummilli liderin səyi nəticəsində ölkə daxilində möhkəm təməllərə əsaslanan siyasi sabitliyin bərqərar olması, qanunçuluğun gücləndirilməsi, xarici sərmayələrə dövlət təminatının verilməsi, Azərbaycanın yeni neft strategiyasının işlənib hazırlanması və həyata keçirilməsi üçün də möhkəm zəmin yarandı. Xarici neft-qaz şirkətlərinin Azərbaycana baxışı dəyişməyə başladı ki, bu da onların ölkəmizdə profilləri üzrə sahələrə investisiya yatırımlarını əhəmiyyətli dərəcədə stimullaşdırır və "Əsrin müqaviləsi"yə gedən yeni bir yol açılırdı.

(Ardı var)

Əsrə möhürünü vuran "Əsrin müqaviləsi"

Bu dövrdə xarici neft şirkətlərinin Azərbaycana gəlişini təmin etmək üçün həllini gözləyən daha bir vacib məsələ beynəlxalq səviyyədə danışıqlar aparmaq bacarığında olan, neft sahəsində ölkəmizlə əməkdaşlığın perspektivinə xarici şirkətləri inandıra bilən, eyni zamanda ölkənin mənafeələrini daim ön planda tutmağı bacaran professional şəxslərin bu işə cəlb edilməsi ilə bağlı idi. Yəni də bu məsələnin həlli istiqamətində ümummilli lider müdrik və həlledici qərarlar qəbul etdi. Həmin mühüm qərarlardan biri də cənab İlham Əliyevin Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətinin vitse-prezidenti təyin edilməsi oldu.

Hadisələrin sonrakı gedişi isə bu təyinatın nə dərəcədə doğru və vaxtında atılmış addım olduğunu göstərdi. Məhz cənab İlham Əliyev danışıqlar prosesində fəal iştirak etməklə yanaşı, yeni neft strategiyasının hazırlanmasının, uğurla həyata keçirilməsinin ən aparıcı iştirakçılarından oldu və beləliklə də xarici şirkətlərlə uzun sürən danışıqların müvəffəqiyyətlə yekunlaşmasında misilsiz xidmətlər göstərdi. O da xüsusi olaraq qeyd edilməlidir ki, bəzi transmilli neft şirkətləri Azərbaycanın düşdüyü çətin durumdan istifadə edərək neft müqavilələrini özlərinin xeyrinə olan qaydada imzalamağa çalışır, ölkə üçün qəbul edilməz şərtlər irəli sürürdülər. Cənab İlham Əliyevin üzərinə bütün bu çətinliklərin öhdəsindən gəlmək, neft müqavilələrində Azərbaycanın milli mənafeələrinin maksimum səviyyədə qorunmasına nail olmaq kimi tarixi missiya düşmüşdü.

Təyinatından az sonra neft müqaviləsi layihəsinin hazırlanması üçün cənab İlham Əliyev Türkiyəyə, daha sonra isə yeni danışıqlara başlamaq üçün ABŞ-ın Hyuston şəhərinə yollandı. Elə bu səfərlərdə cənab İlham Əliyev öz diplomatik bacarığını yüksək səviyyədə nümayiş etdirdi, özünə, ümumilikdə Azərbaycana qarşı böyük inam və etimad formalaşdırmağa nail oldu. Həmçinin danışıqlar prosesinin bir o qədər də asan olmadığı üzə çıxdı. Aparılan danışıqların nə dərəcədə çətin olduğunu həmin vaxt ARDNŞ-in vitse-prezidenti təyin olunan cənab İlham Əliyev belə xatırlayır: "Təyinatımdan bir gün sonra bizim nümayəndə heyəti danışıqlar üçün İstanbula yollandı. İstanbulda biz iki dəfə olduq, birinci dəfə iyirmi gün, ikinci dəfə bir aya yaxın. Danışıqlar aparıldıqdan sonra belə hesab edirdik ki, bütün məsələlər artıq həll olunub. 1994-cü ilin iyulunda danışıqların sonuncu mərhələsi üçün Hyustonda olarkən fikirləşirdik ki, burada bir həftə olacağıq, müqavilədə hər hansı üslub xətalарını, kiçik mübahisəli məsələləri yoluna qoyaraq Bakıya qayıdacağıq. Lakin gözləntilərimizin əksinə olaraq danışıqlar zamanı çoxsaylı mübahisəli məsələlər meydana çıxdı və biz Hyustonda 45 gün keçirməli olduq".

Bu dövrdə çoxsaylı mübahisəli məsələlərin meydana çıxmasının səbəblərindən biri də bəzi kənar qüvvələrin hadisələrin gedişinə müdaxiləsi nəticəsində Xəzərin hüquqi statusunun öz həllini tapmadığı dövrə qədər Azərbaycanın xarici şirkətlərlə heç bir müqavilə imzalamasının mümkünsüzlüyünə dair məsələnin gündəmə gətirilməsi idi. Bu isə Hyustonda "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanmasına dair aparılan yekun danışıqların yarımçıq kəsilməsi ilə müşayiət olundu. Azərbaycanla neft müqaviləsi imzalamağa hazırlaşan xarici şirkətlər birmənalı şəkildə bəyan etdilər ki, Xəzərin hüquqi statusu öz həllini tapmayanadək onlar danışıqlarda iştirak etməyəcəklər. Bu da "Əsrin müqaviləsi"nin reallaşmasının fiasko ilə sonuclana biləcəyindən xəbər verirdi.

Bəzən böhran anları və müəyyən şərtlərin qəbul edilməzliyi ucbatından danışıqların dayandırılma məqamı qaçılmaz olurdu. Həmin anları cənab İlham Əliyev belə xatırlayır: "Biz xarici şirkətlərə deyirdik: siz ayrı-ayrı şirkətlərin maraqlarını müdafiə edirsiniz. Biz isə ölkənin və Azərbaycan xalqının maraqlarını müdafiə edirik. Əgər siz səhvə yol versəniz, bu, sizin şirkətin yalnız bir layihəsində öz əksini tapacaq, əgər biz səhv etsək, bu səhv bütün Azərbaycan xalqının mənafeyinə xələl gətirəcəkdir. Başqa sözlə, biz heç cür heç bir səhvə yol verə bilmərik".

Digər tərəfdən, xarici şirkətlər onların mənafeyinə tam cavab verən AXC-Müsavət hakimiyyətinin qəbul etdiyi şərtləri yeni iqtidarın da tanımasını təkid edirdilər. Belə mürəkkəb vəziyyətdə xarici şirkətləri əməkdaşlığa inandıra

bilmək əsl diplomatik məharət tələb edirdi. Məhz bu cür çətin durumda cənab İlham Əliyev təşəbbüsü ələ aldı və təcili Vaşinqtona getdi. Bu dövrlə bağlı yaşanan hadisələri cənab İlham Əliyev belə xatırlayır: "Xəzər dənizinin statusunun həlli problemi kəskin qoyulmuşdu və Azərbaycana təzyiqlər çox güclü idi. Bütün bunlar diplomatik notalar və bəyanatlarla da müşayiət olunurdu. İmzalanacaq müqavilələrin Xəzərin hüquqi statusu həll edildikdən sonra qüvvəyə minməli olduğu bildirilirdi. Bu isə faktiki olaraq o demək idi ki, müqavilə imzalanacaq, ancaq qüvvəyə minməyəcək və müvafiq olaraq həyata keçirilməyəcək. Əlbəttə ki, biz bununla razılaşa bilməzdik. Onda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti mənim yekun danışıqların keçirildiyi Hyustondan Vaşinqtona ezam olunmağım barədə qərar qəbul etdi".

Həmin dövrdə cənab İlham Əliyevin Vaşinqtonda keçirdiyi görüşlərdən sonra ABŞ hökumətinin müdaxiləsi ilə Xəzərin statusu barədə bəndin müqavilədən çıxarılması ilə xarici şirkətlər razılaşırdılar. Beləliklə, cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan nümayəndə heyəti Qərbin aparıcı neft şirkətlərinin yüksək vəzifəli təmsilçiləri, həmçinin ABŞ administrasiyasının üzvləri, o cümlədən ABŞ Energetika Nazirliyinin məsul təmsilçiləri ilə keçirilən görüşlərdə onları Xəzərin Azərbaycan sektoruna sərmayə qoymağa və əsassız şərtlərdən imtina etməyə inandıra bildi. Azərbaycanın üzərinə götürdüyü bütün öhdəliklərə əməl edəcəyinə də transmilli neft şirkətlərini inandıra bilən cənab İlham Əliyev müqavilənin reallaşması zamanı yarana biləcək hər hansı narazılığın həllinin məsuliyyətini ölkəmizin öz üzərinə götürdüyünü də bildirərək, bununla da həmin dövr üçün kifayət qədər riskli, ancaq cəsarətli sayılan, zərurətdən doğan bir addım atdı. Zaman isə bu riskin nə dərəcədə doğru olduğunu və ölkəmizin sonrakı inkişafında əvəzsiz əhəmiyyətə malik olduğunu əyani şəkildə sübuta yetirdi. Elə də asan keçməyən o vaxtkı danışıqlar prosesi barədə cənab İlham Əliyev qeyd edirdi: "Danışıqların gedişi zamanı bəzən böhran anları olurdu və Azərbaycan tərəfi danışıqları dayandırmağa yaxın idi. Çünki biz bəzi şərtləri ölkənin milli maraqları üçün qəbul edilməz hesab edərək onlarla razılaşa bilmirdik. Biz xarici şirkətlərə deyirdik: siz ayrı-ayrı şirkətlərin maraqlarını müdafiə edirsiniz, biz isə ölkənin və Azərbaycan xalqının maraqlarını müdafiə edirik. Əgər siz səhvə yol versəniz, bu, sizin şirkətin yalnız bir layihəsində öz əksini tapacaq, əgər biz səhv etsək, bu səhv bütün Azərbaycan xalqının mənafeyinə xələl gətirəcəkdir. Başqa sözlə, biz heç cür heç bir səhvə yol vermə bilmərik".

Bütün bunlar cənab İlham Əliyevin həm də "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanması ilə bağlı apardığı danışıqlarda nə qədər prinsiplilik, qətiyyət və əsl iradə nümayiş etdirdiyini əyani şəkildə göstərirdi. Həm də aydın oldu ki, cənab İlham Əliyev ən ekstremal situasiyalarda belə ölkənin milli mənafehlərini layiqincə müdafiə etmək əzmindədir. Bununla bağlı cənab İlham Əliyev bildirirdi: "Bizim məqsədimiz təkə neft hasil etmək, onu nəql etmək, bundan vəsait əldə etməkdən ibarət deyildir. Bizim məqsədimiz neftdən gələn bütün mənfəətləri - həm siyasi, həm iqtisadi, həm də başqa mənfəətləri Azərbaycan xalqının gələcək mənafehinə, rifahına yönəltməkdən ibarətdir".

"Əsrin müqaviləsi"nin reallaşması istiqamətində növbəti mühüm addım 1994-cü il sentyabrın 14-də Heydər Əliyev tərəfindən verilən fərman oldu. Müqavilənin imzalanmasının hüquqi əsaslarını müəyyənləşdirən fərmanda xarici şirkətlərlə imzalanacaq saziş layihəsi müsbət qiymətləndirilir, Azərbaycanın belə bir layihəyə imza atmasının əhəmiyyəti önə çəkilirdi. Həmin saziş layihəsində isə yataqların işlənməsi üçün tələb olunan investisiyaların 80 faizinin ARDNŞ və müqaviləni imzalayacaq konsorsium şirkətləri tərəfindən qoyulacağı göstərilmişdi. Layihə sazişin qüvvəyə minməsindən sonra ilk neftin 18 ay ərzində çıxarılmasını nəzərdə tuturdu. İmzalanacaq müqavilədə əsas yataqlarda neft hasilatına 48 aydan gec olmamaq şərti ilə başlanılması da ümdə prinsiplərdən biri kimi əksini tapmışdı. Sənəddə, həmçinin, Azərbaycan neftinin dünya bazarına səmərəli yolla çıxarılmasını təmin edən neft kəmərinin tikintisinə 54 ay ərzində start verilməsi nəzərdə tutulmuşdu. Bundan başqa, neftlə birgə çıxan və ehtiyatları 55 milyard kubmetr həcmində dəyərləndirilən səmt qazının da Azərbaycana verilməsi müqavilədə dəqiq şəkildə göstərilmişdi. Sazişin əhatə etdiyi 90 milyard kubmetr həcmində ehtiyatlara malik qaz yataqlarının istismarı hüququ da məhz Azərbaycana verilmişdi.

Aparılan gərgin işlər sayəsində nəhayət 1994-cü il sentyabrın 20-də Bakıda "Gülüstən" sarayında Xəzərin Azərbaycan sektorundakı "Azəri-Çıraq-Günəşli" yataqlarının dərin su qatlarındakı neftin birgə işlənməsi haqqında "məhsulun pay bölgüsü" tipli müqavilə imzalandı. Müqavilə öz tarixi, siyasi və beynəlxalq əhəmiyyətinə görə "Əsrin müqaviləsi" adlandı, təxminən 400 səhifə həcmində və 4 dildə öz əksini tapdı. "Əsrin müqaviləsi"ndə dünyanın 8 ölkəsinin (Azərbaycan, ABŞ, Böyük Britaniya, Rusiya, Türkiyə, Norveç, Yaponiya və Səudiyyə Ərəbistanı) 13 ən məşhur neft şirkəti ("Amoko", bp, "MakDermott", "Yunokal", ARDNŞ, "LUKoyl", "Statoyl", "Ekson", "Türkiyə Petrolları", "Penzoyl", "İtoçu", "Remko", "Delta") iştirak etdi. Bununla da "Yeni neft strategiyası" və doktrinası uğurla həyata keçirilməyə başlandı. "Əsrin müqaviləsi" Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən təsdiq edildi və 12 dekabr 1994-cü ildə qüvvəyə mindi.

"Əsrin müqaviləsi"nin ilk günlərindən başlayaraq Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti yaradıldı və təsdiq olunmuş vahid proqram üzrə ARDNŞ ilə birgə işlərə başlandı. Bu saziş sonradan dünyanın 19 ölkəsinin 41 neft şirkəti ilə 30-dək sazişin imzalanması üçün yol açdı. "Əsrin müqaviləsi" həm karbohidrogen ehtiyatlarının miqdarına, həm də qoyulan sərmayələrin həcminə görə dünyada bağlanan ən iri sazişlər siyahısına daxil oldu. İmzalanmış neft sazişləri üzrə Azərbaycanın neft sənayesinin inkişafı üçün milyardlarla dollar həcmində sərmayə ölkəyə gəldi və gəlməkdədir.

Azərbaycanın suveren dövlət olaraq "Əsrin müqaviləsi" kimi möhtəşəm bir layihəyə imza atmasını həzm edə bilməyən və ölkəmizin müstəqil mövqə sərəgiləməsinə qarşı çıxan qüvvələr ilk əvvəllər bunun əleyhinə ciddi fəaliyyətə keçdilər. Məsələn, o dövrdə tarixə qovuşmuş SSRİ-nin bərpası xülyasında olan Rusiyanın bəzi

imperialist dairələri "Əsrin müqaviləsi"ndən ölkəmizin geri çəkilməsinə nail olmaq üçün hətta rəsmi səviyyədə açıq fəaliyyətə keçdilər. 1994-cü il sentyabrın 12-də Rusiya Xarici İşlər Nazirliyinin Bakıya ünvanladığı etiraz notasında açıq qeyd edilirdi ki, Xəzər dair birtərəfli hərəkətlər qeyri-qanunidir və Rusiya Federasiyası tərəfindən tanınmayacaq. Lakin bütün həlledici məqamlarda əsl liderlik keyfiyyəti və soyuqqanlılığı nümayiş etdirən Heydər Əliyev bu kimi hədələrə məhəl qoymayaraq müəllifi olduğu yeni neft strategiyasını həyata keçirməkdə davam etdi. Müqavilə imzalandıqdan sonra da ölkəmizə qarşı təxribatlara son qoyulmadı. Belə ki, Heydər Əliyevin 1994-cü il sentyabrın 25-dən 30-dək BMT-nin Baş Məclisinin sessiyasında iştirak etmək məqsədilə ABŞ-da olmasından istifadə edən antiAzərbaycançı qüvvələr tərəfindən sentyabrın 29-da Azərbaycan Respublikası Ali Soveti sədrinin müavini Afiyəddin Cəlilov, Prezident yanında Xüsusi İdarənin rəisi Şəmsi Rəhimov amansızlıqla qətlə yetirildilər. Bundan sonra dövlət əleyhinə fəaliyyətdə və vətənə xəyanətdə günahlandırılan 4 nəfər şəxs Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin təcridxanasından qaçırıldı. Hər iki cinayət hadisəsinin arxasında duran əsas motiv Azərbaycanda sabitliyin pozulmasına, ölkədə xaosluqun yaranmasına, beləliklə, Qərb şirkətləri ilə başlanan işbirliyinə son qoymaq idi. 1994-cü ilin oktyabrında, 1995-ci il martında ölkədə yenə də xarici qüvvələrin təhriki ilə baş verən məlum hadisələr də eyni məqsədə xidmət edirdi. Lakin bütün hallarda Heydər Əliyev xarizması, qətiyyəti, ümummillilik liderlə xalq arasında olan sarsılmaz birlik antiAzərbaycançı qüvvələrə qalib gəldi. Ulu öndər Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin 10-cu ildönümü ilə bağlı keçirilən mərasimdə müqavilə barədə qeyd edirdi: "Əsrin müqaviləsi" Azərbaycanın düşmənlərinin köksünə bir süngü kimi sancıldı. Ona görə buna dözə bilmədilər. Azərbaycanda baş verən və dövlətçiliyin əleyhinə olan bir çox hadisələr məhz bundan sonra başladı. Çünki daxildə olan adamlar da və xaricdə olanlar da bildirdilər ki, əgər Azərbaycan artıq bu cür addım atıbsa, deməli, Azərbaycan bundan sonra daha da uğurlu addımlar atacaqdır!" Bu kontekstdə "Əsrin müqaviləsi"nin xalqın milli mənafələrinə uyğun tərzdə icrası uğurla reallaşdı, sözügedən saziş Azərbaycanın çiçəklənməsində əvəzsiz rol oynadı və oynamaqdadır.

Halbuki Azərbaycanın yeni neft strategiyasının uğurla həyata keçirilməsi üçün böyük əzmkarlıqla və səylə çalışıldığı bir dövərdə ölkəmizi istəməyən bədxah daxili və xarici qüvvələr bəyan edirdi ki, neftdən gələn bütün gəlirlər xarici şirkətlərə qismət olacaq. Lakin cənab İlham Əliyevin belə bədxah qüvvələrə cavabı çox qısa və sərt oldu: "Əsrin müqaviləsi"ndən əldə edilən gəlirin 80 faizini 30 il ərzində Azərbaycan, 20 faizini isə iştirakçı xarici şirkətlər alacaq". Zaman kimin haqlı olduğunu ötən dövr ərzində bir daha əyani şəkildə üzə çıxardı və imzalanan PSA (hasilatın pay bölgüsü) müqavilələrinin şərtlərinə uyğun olaraq artıq Azərbaycan neft gəlirlərinin 80 faizini əldə edir. Burada daha bir incə məqama da xüsusi diqqət yetirilməlidir. Belə ki, "Əsrin müqaviləsi"nin ən müsbət məqamlarından biri o olub ki, Azərbaycan müqavilə çərçivəsində yataqların işlənməsinə bir qəpik də pul qoymayıb. Artıq 17 il keçib və Azərbaycan bu müqavilənin həyata keçirilməsi üçün heç bir maliyyə xərci çəkmir, əksinə, qeyd olunduğu kimi, indi neft satışından böyük həcmdə gəlirlər əldə edir.

O da faktıdır ki, cənab İlham Əliyevin Azərbaycanın neft strategiyasının reallaşmasında rolu tək-cə "Əsrin müqaviləsi" ilə məhdudlaşmır. Belə ki, cənab İlham Əliyev ARDNŞ-in birinci vitse-prezidenti kimi digər müqavilələrin də imzalanmasında rol oynayıb. 1994-cü ildən 2003-cü ilə kimi imzalanan 26 müqavilənin hər birində cənab İlham Əliyevin xüsusi rolu olub. O, bütün danışıqlara rəhbərlik edib, xarici neft şirkətləri ilə gələcək fəaliyyət konsepsiyasını, coğrafi və siyasi tərəfdaşlıq konsepsiyasını hazırlayıb. Bu, həm də proseslərə yeni yanaşma tərzini müəyyənləşdirirdi. Yəni əgər əvvəllər Azərbaycan xarici şirkətləri sadəcə ölkəyə dəvət edirdisə, sonradan daha tələbkərlə yanaşı çıxış etməyə başladı, tərəfdaşlığın iqtisadiyyatla yanaşı, siyasi coğrafiyasını da genişləndirdi. Bütün bunların həyata keçirilməsinə isə cənab İlham Əliyev olduqca böyük töhfə verdi. Onun sayəsində dünyanın 15-dən çox ən iri ölkəsi və 33 məşhur neft-qaz hasilatı şirkəti yataqların işlənməsinə cəlb olundu.

Yeni neft strategiyasının gətirdiyi möhtəşəm uğurlar

"Əsrin müqaviləsi"nin imzalanması ilə Azərbaycan MDB məkanında Qərbin iri neft şirkətləri ilə böyük miqyasda saziş imzalayan ilk dövlət olmaqla, Xəzər dənizində beynəlxalq əməkdaşlığın əsasını yaratdı. Bu əməkdaşlığın nümunəvi xarakter daşdığı dünya səviyyəsində ən yüksək dairələrdən etiraf olundu. Bakıda keçirilən XVI Beynəlxalq Xəzər neft-qaz sərəngisi və konfransı ilə bağlı Prezident İlham Əliyevə göndərdiyi məktubda ABŞ dövlət başçısı Barak Obama yazır: "Azərbaycan beynəlxalq şirkətlərin iştirakı ilə enerji ehtiyatlarının işlənməsinin sürətli tərəqqi və ən qabaqcıl texnologiya ilə nəticələnməsinin nümunəsidir. 90-cı illərin ortalarında neft və qaz yataqlarının işlənməsi üçün beynəlxalq sərmayəçilərin Azərbaycana dəvət edilməsi, Şərq-Qərb Enerji Dəhlizinin, o cümlədən Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft boru və Cənubi Qafqaz qaz boru kəmərlərinin reallaşması Sizin xüsusi nailiyyətinizdir. Üç ölkənin ərazisindən keçən, yüzlərlə kilometr məsafəni qət edən və bir çox beynəlxalq enerji şirkətini bir araya gətirən həmin layihələr yorulmaz fəaliyyət və əməkdaşlıq sayəsində nəyə nail oluna biləcəyini əks etdirir. ABŞ bu mühüm layihələri həyata keçirən Azərbaycan və digər iştirakçılarla tərəfdaş olmaqdan iftixar hissi keçirir".

Bundan başqa, "Yeni neft strategiyası" Azərbaycanın neft-qaz layihələrinə beynəlxalq neft korporasiyalarının, bütövlükdə xarici işgüzar dairələrin, iri investisiyaların cəlb edilməsi hesabına dünyanın enerji daşıyıcıları bazarına sürətlə çıxışını təmin etdi. Bu sazişlərin nəticəsi olaraq Azərbaycanın neft-qaz sənayesinə milyardlarla ABŞ dolları həcmində sərmayə qoyuldu, ölkə neftinin dünya bazarına sərbəst və sürətli çıxışını təmin etmək üçün ixrac boru

kəmərleri sistemi yaradıldı. Sözügedən müqavilə respublikamızın dövlət müstəqilliyinin mühüm təminatına çevrilməklə, azad iqtisadi mexanizmlərin tətbiqini və dünya iqtisadiyyatına dinamik inteqrasiyasını təmin etdi.

Azərbaycanın milli sərvəti olan neftdən gələn gəlirlərin gələcək nəsillər üçün toplanaraq artırılması, bu gəlirlərdən ölkəmizin cari sosial ehtiyaclarını, iqtisadi tərəqqi və inkişaf tələblərini nəzərə almaqla bugünkü nəsillər üçün istifadə edilməsi prosesi uğurla reallaşdı və reallaşmaqdadır. Ümummillə liderin müəllifi olduğu yeni neft strategiyasının həyata keçirilməsinin nailiyyətlərindən biri kimi Qərbin qabaqcıl texnika-texnologiyasının Azərbaycana gətirilməsi təmin olundu. Xüsusilə tikintidə və yataqların işlənilməsində, qazmada və istismarda tətbiq olunan yeni texnika, texnologiya və avadanlıqlar neft sənayesinə pozitiv təsir göstərdi.

Heydər Əliyev o dövrün böhranlı sosial-iqtisadi şəraitində növbəti dəfə böyük siyasi iradə, dəqiq iqtisadi hesablama və müdriklik nümayiş etdirərək müstəqil Azərbaycanın yeni neft strategiyasını irəli sürməklə ölkənin digər sahələrində sürətli inkişafın yaşanmasını təmin etdi. Ulu öndər böyük uzaqgörənliklə əvəzsiz təbii sərvətimiz olan neftin ölkənin iqtisadi inkişafındakı rolunu düzgün müəyyənləşdirdi: "Azərbaycan dövləti 1994-cü ildən özünün yeni neft strategiyasını həyata keçirməyə başlayır. Bu strategiyanın əsas mənası, mahiyyəti və prinsipləri ölkənin təbii sərvətlərindən, o cümlədən neft və qaz yataqlarından Azərbaycan xalqının rifahı naminə daha səmərəli istifadə etməkdən ibarətdir".

"Əsrin müqaviləsi" həm də Heydər Əliyevin daha bir xidmətinin parlaq şəkildə üzə çıxmasına səbəb oldu. Belə ki, vaxtilə - 1970-ci illərdə Heydər Əliyev tərəfindən göstərilən təşəbbüslər nəticəsində yaradılmış infrastruktur kontraktın sürətlə icra olunmasına xidmət göstərdi. Əgər vaxtilə Heydər Əliyev Azərbaycana rəhbərlik etdiyi birinci dövrdə dərin özüllər zavodu tikilməsəydi, müqavilənin icrası çox yubana bilərdi. Lakin Heydər Əliyevin xidmətləri sayəsində tarixdə ilk dəfə olaraq belə böyük, nəhəng investisiya qoyuluşunu tələb edən müqavilənin imzalanmasından ilkin neftin hasilatına qədər 3 ildən də az vaxt keçdi.

"Əsrin müqaviləsi" isə ilk olaraq Bakının dünyanın neft mərkəzi olmaq şöhrətini bərpa etdi. Azərbaycan 2006-cı ildə 32 milyon ton neft çıxarmışdısa, 2009-cu ildə 50 milyon tondan artıq, 2010-cu ildə isə 51 milyon ton neft hasil etdi. Sözügedən müqavilə Azərbaycanın bugününü yaratdı, gələcəyimizi müəyyən etdi. Paytaxt Bakının, ölkənin regionlarının, bütünlükdə Azərbaycanın gözəlləşməsinə, iri sosial layihələrin reallaşmasını təmin etdi, həm müasirlərimiz, həm də gələcək nəsillərimiz üçün Neft Fondu formalaşdı.

Əgər 1994-cü ildə Azərbaycanın valyuta ehtiyatları yox idisə, 2010-cu ilin yekunlarına əsasən həmin ehtiyatların miqdarı 30 milyard dolları keçir. Cari ilin ilk yarısı üçün bu məbləğ 38 milyard dollara çatıb. Ən pessimist hesablamalar göstərir ki, təkcə bu müqavilə çərçivəsində Neft Fonduna 200 milyard dollar daxil olacaq. Ancaq bu məbləğin daha böyük rəqəmlərlə ifadə olunacağı və hətta 400 milyard dollara çatacağı da istisna olunmur. Həmçinin Azərbaycan xarici şirkətlərin investisiyası və yerli kapital hesabına yeni-yeni boru kəmərləri, platformalar, yeraltı anbarlar, qazma qurğuları, "Səngəçal" kimi nəhəng neft terminalı qazanıb. Eləcə də məhz "Əsrin müqaviləsi" Azərbaycanda yeni-yeni yolların, xəstəxanaların, stadionların, mehmanxanaların, digər sosial obyektlərin inşasına, insanların maddi rifah halının yüksəlməsinə təkan verib.

Azərbaycanın artıq Xəzərdə və digər bölgələrdə neft kəşfiyyatı aparması, yeni texnologiyalar tətbiq etməsi üçün daha xarici şirkətlərə ehtiyacı yoxdur. Bütün bunları etmək üçün Azərbaycanın lazımı imkanları və kapitalı, kadrları var. Ən əsası isə, ölkəmiz hələ bundan sonra da dünya miqyasında neft ehtiyatlarına malik əsas dövlətlərdən biri kimi qalmaqda davam edəcək. Təxmini hesablamalar göstərir ki, ən pis halda Azərbaycanın neft ehtiyatları bundan sonra 100 ilə bəs edəcək. Lakin yeni kəşfiyyat hesabına bu ehtiyatın sonrakı istifadə müddətinin 200 ilə çatacağı da istisna olunmur. Beləliklə, Heydər Əliyevin müəllifi olduğu neft strategiyası bu gün müstəqil dövlət kimi Azərbaycanın öz milli sərvətinin sahibi olmasının, iqtisadiyyatımızın dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyasının, ölkəmizin 90-cı illərin əvvəlində başlanmış siyasi, iqtisadi və sosial böhranlardan çıxaraq dirçəlməsinin və ən əsası, XXI əsrdə yüksək inkişaf etmiş, möhkəm, demokratik Azərbaycan dövlətinin yaranmasının rəmzinə çevrildi.

(Ardı var)

"Neft Fondunun yaradılması neft strategiyamızın vacib elementlərindən biri olmuşdur. Neftin satışından gəlirlər əldə etməyə başladıqdan dərhal sonra Neft Fondu təsis edilmişdir. Fond çox müasir və şəffaf quruluşa malikdir və onun fəaliyyəti və gəlirləri haqqında məlumatlar müntəzəm olaraq dərc edilir. Bu, çox vacib bir məsələdir, belə ki, uğur qazanmaq, ölkəni inkişaf etdirmək və gəlirlərdən lazımı qaydada istifadə etmək üçün maksimum dərəcədə şəffaflığın təmin edilməsi zəruridir."

İlham ƏLİYEV

Neft gəlirləri xalqın rifahına xidmət edir

Dünya təcrübəsi göstərir ki, neft və qazla zəngin ölkələrin heç də hamısı bu ehtiyatları səmərəli istifadəyə və inkişafa yönəltmək iqtidarında deyil. Bu səbəbdən təsadüfi deyil ki, enerji ehtiyatları ilə zəngin ölkələrin bu resurslardan istifadə səmərəliliyi üzrə əmsalı fərqli göstəricilərə malikdir. Ölkəmizdə bu sahədə həyata keçirilən siyasət isə Azərbaycanı enerji resurslarının realizasiyası nəticəsində əldə olunan gəlirlərin istifadə səmərəliliyi baxımından birincilər sırasına çıxarıb. Bunun nəticəsidir ki, ölkənin sosial-iqtisadi tərəqqi göstəriciləri daim dinamik xarakter alıb, Azərbaycan modern inkişaf yoluna çıxıb, müasir tələblərə cavab verən iqtisadiyyat qurub, infrastruktur formalaşdırıb, iqtisadi sahədə keçid dövrünü başa vurub, strateji valyuta ehtiyatlarının həcmi

ildən-ilə artırır və bu qəbildən olan digər möhtəşəm nailiyyətlərə imza atıb.

Bütün bunlar ölkəni neft və qaz satışından əldə olunan milyardlarla dollar vəsaitin düzgün və effektiv şəkildə toplanmasının istifadəsinin real göstəricisi kimi çıxış edir. Təbii ki, neft yataqlarının xarici şirkətlərlə birgə işlənməsindən əldə edilən mənfəət, neftin satışından daxil olan vəsaitlərin səmərəli idarə olunması, həmin vəsaitlərin prioritet sahələrin inkişafına və sosial-iqtisadi baxımdan mühüm əhəmiyyət kəsb edən layihələrin həyata keçirilməsinə yönəldilməsinin təmin edilməsi baxımından ümummilli lider Heydər Əliyevin müvafiq fərmanı ilə yaradılan Dövlət Neft Fonduna xüsusi toxunmaq lazım gəlir.

Azərbaycanın ən böyük sərvəti olan neftin xalqa, özü də tək-cə indiki nəsələ deyil, həm də gələcək nəsillərə mənsubluğunu bildirən ümummilli lider tarixi qərar qəbul edərək 29 dekabr 1999-cu ildə "Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondunun yaradılması haqqında" fərman verdi. Fondun yaranmasından əvvəl bir qrup məsul şəxs xarici ölkələrə ezam edilərək dünyada fəaliyyət göstərən buna bənzər neft fondlarının işi ilə tanış oldu. Əsas məqsəd Neft Fondunun yaradılması zamanı ən qabaqcıl və mütərəqqi hesab olunan dünya təcrübəsinin Azərbaycanda tətbiqinə nail olmaq idi. Bu sahədə görülən işlər ona gətirib çıxardı ki, artıq Dövlət Neft Fondunun təcrübəsi dünya miqyasında öyrənilir və bu sahədə əldə edilmiş nailiyyətlər başqa ölkələr üçün örnək kimi göstərilir. Sözügedən Fondun yaradılması fəlsəfəsinin əsasını isə neft sərvətlərinin nəsillər arasında ədalətli bölüşdürülməsinin təmin edilməsi təşkil edirdi ki, artıq Azərbaycan bu istiqamətdə olduqca böyük uğurlar əldə edib. Belə ki, Neft Fondu bu gün neft sazişlərinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar əldə edilən gəlirlərin toplanması və səmərəli idarə edilməsinin ən effektiv mexanizminə çevrilib.

Ulu öndərin neft strategiyasının ayrılmaz hissəsi olan Dövlət Neft Fondu yaradılarkən onun aktivlərinin həcmi cəmi 271 milyon ABŞ dollarına bərabər idi. Lakin sonradan həyata keçirilən düzgün siyasət nəticəsində Fondun aktivlərinin həcmi ildən-ilə artaraq, 2008-ci ildə ilk dəfə olaraq 10 milyard ABŞ dollarına, 2010-cu ilin yekunlarına görə 22 milyard 766,8 milyon ABŞ dollarına çatdı. 2007-2010-cu illər ərzində Neft Fondunun aktivləri təxminən 10 dəfə artıb. Proqnozlara görə növbəti 5 il ərzində Neft Fondunun aktivlərinin 50 milyard ABŞ dollarına qədər artması istisna olunmur.

Dövlət Neft Fondunun qarşısında qoyulan əsas məqsədlərdən biri neft gəlirlərinin səmərəli idarə edilməsindən əlavə gəlirlərin əldə olunmasıdır. 2010-cu ilin oktyabr ayının 1-nə Fondun yaradılmasından həmin günə kimi Neft Fondunun idarəetmədən toplam gəlirləri ilk dəfə olaraq 1 milyard ABŞ dollarını keçib. Bu, qazanılmış ilk 1 milyard, təbii resurslardan əldə edilmiş və toplanılmış vəsaitlərin artıq kifayət qədər əhəmiyyətli, müstəqil və ən vacibi daimi gəlir mənbəyinə çevriləcəyinə əminlik yaradır.

Ümumiyyətlə, bu qurumun yaradılması dövlətin neft-qaz ehtiyatlarının işlənməsindən əldə edilən gəlirlərin istifadəsində israfçılığa, əyintilərə səbəb ola biləcək halların qarşısının alınması, eləcə də şəffaflığın tam təmin edilməsi istəyi ilə əlaqədardır. Fondun fəaliyyətinin başlıca məramını neft və qaz hasilatından əldə olunan maliyyə vəsaitlərinin indiki və gələcək nəsillərin mənafeəsinə əsasən səmərəli idarə edilməsi təşkil edir.

Neft və qaz gəlirlərinin mükəmməl idarəçiliyinə xidmət edən strategiya

Neft Fondunun fəaliyyəti neft və qazın kəşfiyyatı və işlənməsi sahəsində bağlanmış sazişlərin həyata keçirilməsindən, Fondun öz fəaliyyətindən əldə olunan vəsaitin toplanması, səmərəli idarə edilməsi vasitəsi ilə ölkə qarşısındakı aşağıdakı mühüm vəzifələrin həllinə yönəlib:

- birincisi, böyük həcmdə daxil olan xarici valyuta gəlirləri şəraitində ölkədə makroiqtisadi sabitliyin qorunması və maliyyə-vergi intizamının təmin edilməsi, eyni zamanda, neft gəlirlərindən asılılığın azaldılması və qeyri-neft sektorunun inkişafının təmin edilməsi;

- ikincisi, neft və qazın bərpa edilməyən təbii ehtiyat olduğunu nəzərə alaraq, onlardan əldə edilən gəlirin nəsillər arasında bərabər bölüşdürülməsi və gələcək nəsillər üçün ehtiyat vəsaitinin toplanması;

- üçüncüsü, ölkəmizin sosial-iqtisadi tərəqqisi ilə əlaqədar mühüm ümummilli layihələrin maliyyələşdirilməsi.

Bütün bunlara nail olmaq üçün isə ölkəmizdə neft və qaz gəlirlərinin idarə olunması üzrə uzunmüddətli strategiya qəbul edilib. Prezident İlham Əliyevin 27 sentyabr 2004-cü il tarixli fərmanı ilə təsdiq edilən həmin strategiya 2005-2025-ci illəri əhatə edir və bu müddət ərzində həmin gəlirlərdən istifadənin əsas prinsiplərini və ortamüddətli xərclər siyasətini müəyyənləşdirir. Bununla yanaşı, strategiya neftin və qazın satışından Dövlət Neft Fondunda, eləcə də dövlət büdcəsində toplanan gəlirlərin idarə edilməsini nəzərdə tutur. Dörd əsas hissədən ibarət olan strategiyanın birinci olaraq neft və qaz gəlirlərinin uzunmüddətli dövr üçün proqnozlaşdırılmasını özündə ehtiva edir. Uzunmüddətli dövr üçün Azərbaycanın neft və qaz gəlirlərinin həcmi ölkənin təsdiq olunmuş neft və qaz ehtiyatlarının ehtimal olunan qiymətləri əsasında müəyyən edilir. Neft və qaz ehtiyatlarının həcmi "Azəri-Çıraq-Günəşli", "Şahdəniz" yataqlarından, hasilatın pay bölgüsü sazişlərində nəzərdə tutulmuş digər yataqlardan, eləcə də Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin və onun təsisçiliyi ilə yaradılmış müştərək müəssisələrin istismarında olan yataqlardan gözlənilən neft və qaz ehtiyatlarının qiymətləndirilməsi əsasında təyin olunur. Strategiyaya uyğun olaraq yeni yataqlar kəşf edildikcə, Azərbaycanın neft və qaz ehtiyatlarının həcmi ilə bağlı proqnozlar dəqiqləşdirilir.

Burada digər bir mühüm cəhət isə ondan ibarətdir ki, neftin və qazın qiyməti pessimist variantda, yəni baza variantında nəzərdə tutulduğundan aşağı qiymətlə proqnozlaşdırılır. Baza variantı neftin və qazın müvafiq dövr üçün proqnozlaşdırılan qiymətidir. Azərbaycan isə neftin və qazın baza variantında nəzərdə tutulduğundan aşağı

qiymətlə proqnozlaşdırmaqla faktiki olaraq nəzərdə tutulan gəlirin əldə olunması ehtimalını reallığa əhəmiyyətli dərəcədə yaxınlaşdırır.

Strategiyada neft və qaz gəlirlərinin mənbələri aşağıdakı kimi xarakterizə olunur:

1. Həsilatın pay bölgüsü sazişlərinə uyğun olaraq Azərbaycanın payına düşən mənfəət nefti və Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondunun qanunvericiliklə müəyyən edilmiş digər gəlir mənbələri;

2. Həsilatın pay bölgüsü sazişlərinə əsasən sərmayəçilər tərəfindən dövlət büdcəsinə ödənilən mənfəət vergisi;

3. Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin neftin və qazın həsilatı ilə bağlı vergi ödənişləri və dövlət büdcəsinə digər ödənişlər;

4. Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin təsisçisi olduğu neft və qaz həsilatı ilə məşğul olan müştərək müəssisələrin dövlət büdcəsinə vergi ödənişləri.

Strategiyada digər önəmli bir məsələ neft və qaz gəlirlərindən uzunmüddətli istifadə prinsiplərinin dəqiq ifadə olunmasıdır. Buna əsasən, ilk olaraq uzunmüddətli dövr üçün neft və qaz gəlirləri hesabına xərclərin proqnozlaşdırılması zamanı dəyişməz real xərclər prinsipi əsas götürülür və bu strategiyanın əhatə etdiyi dövr ərzində nəzərdə tutulan xərclər üçün illik limit müəyyən edilir. Bununla yanaşı, neft və qaz gəlirlərinin uzunmüddətli istifadə prinsipləri aşağıdakı məqamları əhatə edir:

- neft və qaz gəlirlərindən daxilolmalar zirvə səviyyəsinə çatdıqda onların 25 faizdən az olmayan hissəsi yığıma yönəldilir;

- neft və qaz gəlirlərinin qəbul edilmiş xərcləmə qaydaları neft və qaz gəlirlərinin idarə olunması üzrə uzunmüddətli strategiyanın əhatə etdiyi dövr ərzində dəyişməz qalır və bu zaman dəyişməz real xərclər prinsipi əsasında proqnozlaşdırılan xərclər limitinə riayət olunur;

- ortamüddətli dövr ərzində xərclərin həcmi uzunmüddətli dövr üçün müəyyən edilmiş limitlər nəzərə alınmaqla, qeyri-neft kəsiri (neft sektoru nəzərə alınmadan ölkənin icmal büdcəsinin gəlirləri və xərcləri arasında fərq) əsasında müəyyən edilir. Növbəti ilin xərcləri ilə əvvəlki ilin xərcləri arasında kəskin artıb-azalmalar arzuolunmaz hesab edilir və qeyri-neft kəsirinin kəskin dəyişməsinə yol verilmir;

- investisiya yönümlü xərclər hər il üçün tərtib olunan ortamüddətli Dövlət İnvestisiya Proqramı çərçivəsində həyata keçirilir.

Neft və qaz gəlirlərinin idarə olunması və xərclənməsi üzrə ortamüddətli siyasətə gəlincə, strategiyada bununla bağlı qeyd olunur ki, ortamüddətli dövr ərzində real xərclərin həcmi uzunmüddətli dövr üçün nəzərdə tutulmuş limitdən kənarlaşa bilər. Bu, qeyri-neft sektorunun inkişafını sürətləndirməklə bərabər, ayrı-ayrı dövrlərdə inflyasiyanın artımına səbəb olsa da, illik real xərclər müəyyən edilmiş qeyri-neft kəsirinin limitini nəzərə almalıdır. Real xərclərin və qeyri-neft kəsirinin illik həcmi uzunmüddətli dövr üçün nəzərdə tutulmuş limitə uyğun olaraq müəyyən edilir. Qeyri-neft kəsirinin həcmi dəyişdikdə bu dəyişikliyi zəruri edən konkret səbəblər göstərilir.

Sözgedən strategiyada neft və qaz gəlirlərindən istifadənin əsas istiqamətləri də müəyyən olunub. Neft və qaz gəlirlərinin istifadə strategiyası makroiqtisadi sabitliyin qorunub saxlanması əsasında aşağıdakı əsas istiqamətləri əhatə edir:

- iqtisadiyyatın qeyri-neft sektorunun, regionların, kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı;
- infrastruktur sahələrin genişmiqyaslı inkişafı;
- yoxsulluğun azaldılması üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsi və digər sosial problemlərin həlli;
- iqtisadiyyatın intellektual və texnologiya bazasının səviyyəsinin yüksəldilməsinin stimullaşdırılması;
- "insan kapitalı"nın inkişafı (yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanması (o cümlədən xarici ölkələrdə), kadrların professionallıq səviyyəsinin artırılması);
- ölkənin müdafiə qabiliyyətinin gücləndirilməsi;
- azad edilmiş ərazilərin yenidən qurulması və məcburi köçkünlərin doğma yurdlarına qaytarılması ilə bağlı tədbirlərin həyata keçirilməsi.

Bütün bunlardan aydın görünür ki, ölkəmizdə neft-qaz gəlirlərinin idarə olunması kifayət qədər dəqiq mexanizm və istiqamət üzrə həyata keçirilməkdədir. Bu da son nəticədə neft-qaz gəlirlərindən istifadədə səmərəlilik göstəricisini xeyli dərəcədə artırır və bu gəlirlərin bilavasitə ölkənin inkişafına yönəldilməsində müstəsna rol oynayır.

Şəffaflıq üzrə lider ölkə

Dövlət Neft Fondunun beynəlxalq əlaqələr sahəsində fəaliyyət istiqaməti də ildən-ilə genişlənir. Bu gün Fond dünyanın bir çox maliyyə qurumları, bankları və beynəlxalq təşkilatları ilə sıx əməkdaşlıq edir. Ümumiyyətlə isə, Neft Fondunun beynəlxalq münasibətlərinin inkişaf istiqamətləri aşağıdakı kimidir:

- beynəlxalq maliyyə təşkilatları ilə münasibətlərin genişləndirilməsi istiqamətində əməkdaşlıq;
- təcrübənin tətbiqi, təhsil və mübadilə sahəsində beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq;
- işgüzar münasibətlərin və əlaqələrin qurulması, mövcud əməkdaşlığın genişləndirilməsi.

Dövlət Neft Fondunun valyuta aktivlərinin həcmninin durmadan artması şəraitində Fondun maliyyə fəaliyyəti, o cümlədən strateji əhəmiyyətli layihələrin maliyyələşdirilməsində rolu artdıqca beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının Neft Fonduna diqqəti və marağı daha da artır. Beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının, o cümlədən Beynəlxalq Valyuta Fondunun və Dünya Bankının ekspertləri Neft Fonduna mütəmadi səfərlər edir, Neft Fondunun valyuta

ehtiyatlarının artımı dinamikası, ölkənin maliyyə sisteminin inkişaf etdirilməsi və makroiqtisadi tənzimləmə siyasətində Dövlət Neft Fondunun yeri və mövqeyi, habelə müasir iqtisadi tənzimləmə və maliyyə mexanizmlərinin tətbiqi imkanları, Fondun investisiya siyasəti barədə fikir mübadilələri aparılır.

Dövlət Neft Fondunun fəaliyyətini tənzimləyən mükəmməl qanunvericilik bazası mövcuddur. 2000-ci ildə Fondun Əsasnaməsi təsdiq olunduqdan sonra növbəti ildə Azərbaycan Prezidentinin müvafiq fərmanı ilə "Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondunun valyuta vəsaitlərinin saxlanması, yerləşdirilməsi və idarə edilməsi haqqında Qaydalar" və dövlət başçısının digər fərmanı ilə "Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondunun illik gəlir və xərcləri proqramının (büdcəsinin) tərtibi və icrası Qaydaları" təsdiq edilib. Prezident İlham Əliyevin 27 sentyabr 2004-cü il tarixli fərmanı ilə təsdiq edilən neft və qaz gəlirlərinin idarə olunması üzrə uzunmüddətli strategiya 2005-2025-ci illər ərzində Fonda cəmləşən vəsaitlərin idarə qaydalarını özündə ehtiva edir. Neft Fondu öz fəaliyyətini məhz qeyd edilən hüquqi sənədlər əsasında həyata keçirir.

Qabaqcıl təcrübənin tətbiqi, təhsil və mübadilə üzrə əməkdaşlıq Neft Fondunun beynəlxalq münasibətlərinin inkişafında xüsusi yer tutur. Neft Fondu yaradıldıqdan bəri Fondun normativ-qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi, neft gəlirlərinin makroiqtisadi dinamikaya təsirinin qiymətləndirilməsi metodikasının tətbiqi üzrə beynəlxalq təcrübə daim öyrənilir və bu sahədə qabaqcıl, müasir iqtisadi mexanizmlərin tətbiqi mühüm önəm daşıyır.

Dövlət Neft Fondunun fəaliyyəti, xüsusilə Azərbaycanda həyata keçirilən Mineral Ehtiyatların Hasilatı ilə Məşğul olan Sənaye Sahələrində Şəffaflıq Təşəbbüsünün nəticələri beynəlxalq miqyasda tanınmış qeyri-hökumət təşkilatlarının daim maraq dairəsində olduğu üçün bu təşkilatlarla əməkdaşlığın qurulması istiqamətində də iş görülmüş, bir çox beynəlxalq miqyasda tanınmış qeyri-hökumət təşkilatları ilə mütəmadi görüşlər keçirilir, onları maraqlandıran məsələlər ətrafında fikir mübadilələri aparılır.

Neft Fondu Mineral Ehtiyatların Hasilatı ilə Məşğul olan Sənaye Sahələrində Şəffaflıq Təşəbbüsünün (MHŞT) Azərbaycanda tətbiqi prosesində fəal iştirak edir. Böyük Britaniyanın sabiq Baş naziri Toni Bleyerin bu təşəbbüsünə Azərbaycan 2003-cü ildən qoşulub. Neft Fondunun icraçı direktoru Azərbaycan hökumətinin 2003-cü ilin noyabr ayında yaratdığı MHŞT üzrə Hökumət Komissiyasının sədridir. MHŞT-nin Azərbaycanda tətbiqi mexanizmi MHŞT tərəfləri - MHŞT üzrə Hökumət Komissiyası, Azərbaycanda hasilat sənayesində fəaliyyət göstərən yerli və xarici şirkətlər, Mədən Sənayesində Şəffaflığın Artırılması üzrə QHT Koalisiyası tərəfindən hazırlanıb və bu mexanizmə uyğun olaraq Azərbaycan hökuməti müntəzəm olaraq Təşəbbüs üzrə hesabatlarını açıqlayır. Azərbaycan 2005-ci il martın 15-də MHŞT üzrə dünyada ilk hesabatı açıqlayan ölkədir.

2006-cı il oktyabrın 14-16-da Norveçin paytaxtı Oslo şəhərində keçirilmiş MHŞT üzrə 3-cü beynəlxalq konfransda Şəffaflıq Təşəbbüsünə beynəlxalq dəstəyin təmin olunması və Təşəbbüsün fəaliyyətinin koordinasiya edilməsi məqsədilə İdarə Heyətinin yaradılması qərara alınıb. Azərbaycan Təşəbbüsün həyata keçirilməsində lider ölkə kimi İdarə Heyətinə üzv qəbul olunub. 2007-ci ilin mayında Neft Fondu MHŞT-nin tətbiqinə görə "BMT-nin Dövlət Qulluğu Mükafatı" ilə təltif edilib. Dövlət idarəçiliyi sahəsində ən nüfuzlu mükafat hesab olunan "BMT-nin Dövlət Qulluğu Mükafatı" dünyanın müxtəlif ölkələrində dövlət qurumlarının həmin ölkələrin inkişafına verdiyi töhfənin və əldə etdikləri uğurların qiymətləndirilməsi məqsədilə BMT tərəfindən 2003-cü ildə təsis olunub. Neft Fondu Şərqi Avropa və MDB ölkələrinin dövlət təşkilatları arasında "BMT-nin Dövlət Qulluğu Mükafatı"na layiq görülən birinci dövlət qurumudur. 2007-ci il üçün "BMT-nin Dövlət Qulluğu Mükafatı" uğrunda mübarizəyə 200-ə yaxın ölkə qoşulub, lakin bir neçə mərhələdən sonra yalnız 14 ölkə bu mükafatı qazanmağa müvəffəq olub. 2008-ci il sentyabrın 11-də Azərbaycan hökuməti tərəfindən təqdim edilmiş MHŞT-ni dəstəkləyən qətnamə layihəsi BMT-nin Baş Assambleyasında konsensusla qəbul edilib.

2009-cu ilin fevralında Qətərin paytaxtı Doha şəhərində keçirilmiş MHŞT üzrə 4-cü beynəlxalq konfransda Azərbaycanda mədən hasilatı ilə məşğul olan şirkətlərin hökumətə ödənişləri və hökumətin şirkətlərdən daxilolmaları barədə məlumatların müntəzəm olaraq auditdən keçərək ictimaiyyətə açıqlandığı və dərc edildiyi, Azərbaycanın MHŞT-yə qoşulan ölkələr tərəfindən MHŞT prinsip və meyarlarının tam tətbiq edildiyini təsdiqləyən qiymətləndirmə prosesindən keçən ilk ölkə olduğu nəzərə alınaraq MHŞT üzrə Beynəlxalq İdarə Heyəti tərəfindən Azərbaycanın MHŞT-nin tamhüquqlü üzvü statusu təsdiq edilib. Bununla da Azərbaycan MHŞT-ni tətbiq edən və namizəd statusu almış ölkələr arasında tamhüquqlü üzv statusunu almış ilk ölkə olub. Konfransda Azərbaycana MHŞT prinsip və meyarlarına tam cavab verən ölkə olması və MHŞT-nin tətbiqi sahəsində əldə etdiyi nailiyyətlərə görə "2009-cu il MHŞT mükafatı" təqdim edilib. Azərbaycan mədən sənayesində şəffaflıq nümunəsinin əsasını qoyan ölkələrdən biri kimi qəbul olunduğundan onun təcrübəsinin geniş yayılmasının vacibliyi də qeyd olunur. 2010-cu ilin yekunlarına əsasən, Azərbaycan Şəffaflıq Təşəbbüsündə lider ölkə olaraq qalır və bu təşəbbüsün beynəlxalq səviyyədə idarə edilməsində fəal iştirak edir. Təşəbbüsdə iştirak edən 30-dan çox ölkədən 2010-cu ilin sonuna yalnız 6-sı tamhüquqlü üzv statusuna malik olub və bunlardan birincisi məhz Azərbaycandır.

2009-cu ilin sonlarında şəffaflıq göstəricisinə görə Dövlət Neft Fondu "Linaburq-Meduel Şəffaflıq İndeksi" cədvəlində də yüksək yer tutub. Reyting cədvəli "Linaburq-Meduel Şəffaflıq İndeksi" Suveren Fondlar İnstitutunun təsisçiləri Karl Linaburq və Maykl Meduel tərəfindən hazırlanıb. Bu indeks Suveren Fondların şəffaflığının təmin edilməsi sahəsində fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi metodu olub 10 meyardan ibarətdir və hər meyar 1 ballıq şkala ilə qiymətləndirilib. Dövlət Neft Fondu 10 balla 45 suveren fond arasında səkkiz ölkənin suveren fondları ilə birgə birinci yerdə qərarlaşıb. Reyting cədvəlinin ilk pilləsində Dövlət Neft Fondu ilə yanaşı, İrlandiya (NPRF), ABŞ

(Alyaska), Norveç (GPF) və Yeni Zelandiya kimi ölkələrin suveren fondları qərarlaşıb. ABŞ-ın Peterson adına Beynəlxalq İqtisad İnstitutunun 2009-cu ildə tərtib etdiyi reyting cədvəlində ilk onluqda yer alanlardan biri məhz Dövlət Neft Fondu oldu.

2010-cu ilin sentyabrında açıqlanmış "Revenue Watch" İnstitutunun "Transparency International" təşkilatı ilə birgə dərc etdiyi təbii resursların idarə edilməsində şəffaflıq indeksinə dair hesabatında 41 ölkə sırasında Azərbaycanın 9-cu yerdə qərarlaşması isə onu deməyə əsas verir ki, Azərbaycanda neft gəlirlərinin idarə edilməsi ilə bağlı həyata keçirilən siyasət hətta qeyri-obyektiv yanaşmaları olan beynəlxalq qurumları da çıxılmaz vəziyyətdə qoyur və ölkəmizin bu sahədə nailiyyətlərini qəbul etməyə məcbur edir. Göstərilən hesabatda Azərbaycan təbii resurslar fondları bölümünə və Mədən Hasilatı Sənayesində Şəffaflıq Təşəbbüsünün həyata keçirilməsi bölümünə görə maksimal, yəni 100 bal əldə edib. Artıq Neft Fondu institusional cəhətdən formalaşmaqla bərabər, ölkə daxilində və eləcə də beynəlxalq səviyyədə tanınmış və vəsaitlərin idarə edilməsi və şəffaflığın təmin edilməsi baxımından digər dövlətlərlə öz təcrübəsini bölüşməyə qadir olan bir quruma çevrilib.

Tərəqqiyə xidmət edən layihələrin etibarlı maliyyəçisi

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 29 dekabr 2000-ci il tarixli fərmanı ilə təsdiq edilən Fondun Əsasnaməsinə uyğun olaraq Fondun digər məqsədi Azərbaycanda mühüm infrastruktur və sosialyönümlü layihələrin maliyyələşdirilməsinin təmin edilməsidir. Ölkə iqtisadiyyatına daxili mənbələr hesabına investisiyaların həyata keçirilməsində Neft Fondu mühüm rola malikdir. 2001-2010-cu illər ərzində Fondun ümumilikdə 2,3 milyard manat vəsait ölkənin sosial-iqtisadi tərəqqisi naminə ən mühüm ümummilliyet problemlərinin həllinə və strateji əhəmiyyətli infrastruktur obyektlərinin inşa və rekonstruksiya edilməsi üzrə layihələrin maliyyələşdirilməsinə yönəldilib. Eyni zamanda, hesabat dövründə Fondun 14 milyard manat vəsaiti dövlət büdcəsinə transfer edilib ki, bu vəsait hesabına dövlət investisiya proqramları həyata keçirilib.

Ulu öndərin sərəncamı ilə Dövlət Neft Fondundan ilk ayrılmış vəsait ən ağır sosial vəziyyətdə olan soydaşlarımıza, qaçqın və məcburi köçkünlərin sosial-məişət şəraitinin yaxşılaşdırılmasına yönəldilib. Prezident İlham Əliyevin tapşırığına uyğun olaraq cəmi 3 il ərzində Azərbaycanda mövcud olmuş bütün çadır düşərgələri ləğv edilib. Neft Fondundan maliyyələşən digər layihə - "Dəmir İpək Yolu" adlanan Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolunun inşası Azərbaycanın tranzit potensialının genişlənməsini təmin edən əsas amillər sırasında yer alır. Bakının su təchizatı ilə bağlı problemlərinin əsaslı şəkildə həllini təmin edən Oğuz-Qəbələ zonasından Bakı şəhərinə su kəmərinin çəkilməsi və Samur-Abşeron suvarma sisteminin yenidən qurulması da Dövlət Neft Fondundan maliyyələşən layihələr sırasında yer alıb.

Azərbaycanlı gənclərin respublikamızdan kənar təhsil almağa göndərilməsi artıq bir ənənəyə çevrilib. Ümummilliyet lider tərəfindən əsas qoyulan bu ənənə Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir və bu zaman Neft Fondunun vəsaitlərindən istifadə edilir. Sözügedən sahədə həyata keçirilən proqramın ilk növbədə Dövlət Neft Fondunun vəsaiti hesabına maliyyələşdirilməsi "qara qızıl"ın insan kapitalına çevrilməsi" ideyasının reallaşmasına doğru atılmış strateji bir addımdır.

Bu gün ulu öndərin milli neft strategiyasının uğurla reallaşması sayəsində xalqımız Neft Fondunun aktivlərinin artımının şahididir. Neft Fondunun vəsaitinin artması Azərbaycanın maliyyə potensialının və bütünlüklə ölkənin iqtisadi qüdrətinin artması deməkdir. Bu vəsaitlərin həm bugünkü nəsil üçün istifadə olunması, həm də gələcək nəsil üçün qorunub saxlanması Prezident İlham Əliyevin iqtisadi siyasətinin əsas prinsipidir.

2010-cu il ərzində Neft Fondunun büdcə gəlirləri 13 milyard 88,5 milyon manat, büdcə xərcləri isə 6 milyard 386,5 milyon manat təşkil edib. Fondun 2010-cu il büdcəsinin gəlir hissəsi 144,9 faiz, xərc hissəsi isə 99,4 faiz yerinə yetirilib.

2010-cu ildə Dövlət Neft Fondunun neft və qaz sazişlərinin həyata keçirilməsi ilə bağlı gəlirləri 12 milyard 932,6 milyon manat, o cümlədən mənfəət neftinin və qazın satışından 12 milyard 761,1 milyon manat, Heydər Əliyev adına Bakı-Tbilisi-Ceyhan Əsas İxrac Boru Kəməri layihəsi üzrə dividendlərdən 158,7 milyon manat, tranzit gəlirləri 8,3 milyon manat, akrhesabı ödənişlər 1,2 milyon manat, xarici sərmayəçilər tərəfindən təhvil verilmiş aktivlərdən 1,7 milyon manat, bonus ödənişləri 1,6 milyon manat təşkil edib.

Hesabat dövründə Neft Fondunun vəsaitlərinin idarə olunmasından əldə olunan gəlir 155,9 milyon manata bərabər olub. Neft Fondunun 2010-cu il büdcəsinin icrası çərçivəsində 5 milyard 915 milyon manat vəsait dövlət büdcəsinə transfer edilib. Qaçqın və məcburi köçkün ailələrinin məskunlaşdırılması və sosial-məişət vəziyyətinin yaxşılaşdırılması üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsinə 104,9 milyon manat, Samur-Abşeron suvarma sisteminin yenidən qurulması və Oğuz-Qəbələ zonasından Bakı şəhərinə su kəmərinin çəkilişi layihələrinin maliyyələşdirilməsi məqsədilə isə müvafiq olaraq 131 milyon manat və 199,6 milyon manat vəsait ayrılıb. "2007-2015-ci illərdə Azərbaycan gənclərinin xarici ölkələrdə təhsili üzrə Dövlət Proqramı"nın maliyyələşdirilməsinə Neft Fondundan 9,6 milyon manat vəsait ayrılıb. 12,4 milyon manat "Bakı-Tbilisi-Qars yeni dəmir yolu" layihəsinin maliyyələşdirilməsinə yönəldilib. 2010-cu il ərzində Neft Fondunun idarə edilməsi ilə bağlı xərcləri 14 milyon manat olub. Valyuta məzənnələrinin dəyişməsindən yaranan fərq ilə bağlı Fondun büdcədən kənar xərcləri 502,7 milyon manat təşkil edib. 2011-ci il yanvarın 1-nə Fondun aktivləri 2010-cu ilin əvvəlinə (14 milyard 900,4 milyon ABŞ dolları) nisbətən 52,8 faiz artaraq 22 milyard 766,8 milyon ABŞ dollarına bərabər olub. Bütün bunlar bir daha Azərbaycanın neft-qaz gəlirləri və onların idarə edilməsində nə dərəcədə

düzgün və açıq siyasət yeritdiyini əyani şəkildə nümayiş etdirir.

2009-cu ilin sonunda Prezident İlham Əliyevin iştirakı ilə təməli qoyulmuş Dövlət Neft Fondunun yeni inzibati binasının tikintisi isə Fondun daha sürətlə inkişaf etməsinə xidmət edən əsas faktorlardan sayılır. Təməlqoyma mərasimində çıxışı zamanı Neft Fondunun fəaliyyətində Prezident İlham Əliyevin şəffaflıq məsələsini yenidən xüsusi vurğulaması və bu sahədə nailiyyətlərə verdiyi yüksək qiymət - "Azərbaycanda böyük həcmdə vəsaitin idarə edilməsində şəffaflıq təmin edildi" sözləri dövlət başçısının bu məsələyə qəti mövqeyini bir daha nümayiş etdirdi. Məhz bu mövqeyin nəticəsidir ki, Azərbaycanın təbii sərvətlərinin idarə edilməsində şəffaflığın artırılması istiqamətindəki təşəbbüslər bu gün ölkə ictimaiyyəti və beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən yüksək qiymətləndirilir.

(Ardı var)